

3-5 Yaş çocukları için empati ve zihin kuramı ölçeği Türkçe geçerlik-güvenirlilik çalışması ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*

Turkish validity-reliability study of empathy and theory of mind scale for 3-5 year old children and its investigation in terms of some variables

Canan Keleş Ertürk¹, Kezban Tepeli²¹KTO Karatay Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, Konya, Türkiye²Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

ÖZET

Amaç: Empati, bireyin, dünyayı başka bir kişinin gördüğü gibi görmesini sağlayan yeteneğidir. Bilişsel empati olarak da açıklanabilen zihin kuramı ise, bireyin zihinsel durumları kendine ve diğer insanlara atfetme yeteneğini ifade etmektedir. Empati ve zihin kuramı, birbiriyle ilişkili ve özellikle erken çocukluk döneminde bakış açısının gelişimi ile ilgili olan ve güncel olarak dikkatleri üzerinde toplayan iki temel kavramdır. Bu araştırma da 3-5 yaş grubu çocukların Empati ve Zihin Kuramı düzeylerinin saptanması amacıyla planlanmıştır.

Yöntem: Araştırmanın çalışma grubunu Konya il merkezinde 3-5 yaş grubu çocuğu olan toplam 176 anne oluşturmaktadır.

Bulgular: Öncelikle Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğinin Türkçe geçerlik-güvenirlilik analizi yapılmış ve geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu saptanmıştır. Geçerlik ve güvenirlilik analizinin ardından 3-5 yaş grubu çocuklarının Empati ve Zihin Kuramı düzeyleri çocuğa ait cinsiyet, yaş, doğum sırası; anneye ait yaş, öğrenim durumu ve anne çalışma durumu değişkenleri açısından incelenmiştir.

Sonuçlar: Araştırma sonucunda Olumlu Zihin kuramı alt boyut puanlarının anne öğrenim durumu; Olumsuz Zihin Kuramı alt boyut puanlarının anne yaşı değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı saptanmıştır. Ayrıca Olumlu Zihin Kuramı ve Empati boyutları arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: okul öncesi dönem; empati; zihin kuramı

ABSTRACT

Aim: Empathy is the ability of an individual to see the world as another person sees it. Theory of mind, which can also be explained as cognitive empathy, refers to an individual's ability to attribute mental states to themselves and other people. Empathy and ToM are two interrelated concepts that are related to each other and are particularly related to the development of perspective in early childhood and are currently attracting attention. This study was planned to determine the empathy and ToM levels of children aged 3-5 years.

Methods: The study group of the research consisted of 176 mothers with children aged 3-5 years in Konya city center.

Results: First of all, the Turkish validity and reliability analysis of the Empathy and Theory of Mind Scale was conducted and it was determined that it was a valid and reliable measurement tool. After the validity and reliability analysis, the Empathy and ToM levels of 3-5 year old children were examined in terms of the child's gender, age, birth order, and the mother's age, education level and mother's employment status.

Conclusion: As a result of the research, it was found that the scores of the Positive ToM sub-dimension differed statistically significantly in terms of the mother's education level, and the scores of the Negative ToM sub-dimension differed statistically significantly in terms of the mother's age variable. In addition, a statistically significant positive relationship was found between the dimensions of Positive Theory of Mind and Empathy.

Keywords: preschool period; empathy; theory of mind

Giriş

Her birey dünyayı kendi kültürel geçmişi, eğitim tecrübesi, inanç ve değerler sistemi ile kişisel deneyimlerine göre görmektedir. Empati, dünyayı başka bir kişinin gördüğü gibi görme yeteneğidir. Empati aynı zamanda diğer insanların ne düşündüğünü ve hissettiğini bilmeyi, katılım sağlamayı ifade eden doğal bir yetenek ve yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Buna göre empati, başka bir kişinin zihnini bilme yeteneğini, başkalarının kendi durumları hakkında hissettiklerinden ve düşüdüklerinden duygusal olarak etkilenmeyi, anlama ve katılım sağlamayı da ifade etmektedir. Bilişsel ve duygusal olarak olgunlaşma ile bireyler empati kurabilmektedir. Bu nedenle empati, olgunlaşma ile gelişen bir iletişim süreci olarak kabul edilmektedir (Price & Archbold, 1997; Stueber, 2013). Sosyal psikolojide önemli bir yere sahip olan empati, benmerkezci kaygıların bir tarafa bırakılıp, başkalarının bakış açılarını akılda bulundurarak, bireyleri birbirine bağlayan bir köprü olarak görev yapmaktadır. Bu ise farklı bireylerin en azından bir süre için düşünceleri, duyguları ve hedefleri paylaşmasını sağlamaktadır (Davis, 2006). İnsan, doğuştan gelen bir empati kapasitesine sahiptir. Bu ise taklit, koşullandırma gibi temelleri doğumdan itibaren mevcut olan çoklu mekanizmaların sonucu olarak var olmakta, daha sonra ise bilişsel olarak karmaşık mekanizmalar gelişmektedir. Yaşamın ilk yılında bebekler, kendilerinin diğerlerinden ayrı fiziksel varlıklar olduğunun henüz farkında değildirler. Yaşamın ikinci yılında ise bebekler kendilerini diğerlerinden ayırabilmekte, onlara odaklanabilmekte ve başkaları için endişe yaşayabilmektedir (Hoffman, 2000). Empati, bir bireyin diğerini anlama ve hissetme yeteneğini tanımlamaktadır. Zihin kuramı ise bir kişinin empatik yeteneğinin bir parçasıdır (Dvash & Shamay-Tsoory, 2014). Zihin kuramı ve empati tek bir parçadan oluşmamakta, duygusal ve bilişsel yönleri de içermektedir. Bilişsel zihin kuramı inanç ve bilgi hakkında çıkarımda bulunmayı; duygusal zihin kuramı ise duygular hakkında çıkarımda bulunmayı ifade

etmektedir. Bu açıdan duygusal zihin kuramı empatinin bilişsel yönünü oluşturmada, bilişsel zihin kuramı ise duygusal zihin kuramı için ön koşul olarak kabul edilmektedir (Sebastian vd., 2012).

Zihin kuramı ise, davranışları anlamının ve öngörmenin bir yolu olarak inançlar, arzular ve niyetler gibi zihinsel durumları kendine ve diğer insanlara atfetme yeteneğini ifade etmektedir (Premack & Woodruff, 1978). Günlük yaşamda davranışlar inanç-arzu ilişkisi ile anlamlandırılmakta bu nedenle de zihin kuramı, sosyal etkileşim için ön koşul gibi görünmektedir. Yanında şemsiye taşıyan birinin neden böyle davrandığını açıklamının ve tahmin etmenin kolay olması zihin kuramının günlük yaşamda kullanımı ile ilgili bir örnektir. Zihin kuramı, sosyal etkileşim yanında iletişim ve dil edinimi için de önemli bir yetenektir. Yine bu süreçte konuşmacının söyledikleri, söylediklerinden ziyade ne iletmek istediğine atıfta bulunarak anlamlandırılmaktadır (Frith & Happé, 1999). Zihin kuramı genellikle yanlış inanç görevi ile değerlendirilmektedir. Bu görevlerden en yaygın olanı ise küçük yaş grubu çocuklarda kullanılan Sally ve Andrew olmak üzere iki karakterli bir hikayedir. Bu hikâyeye göre; "Sally oyuncuğu ile oynuyor ve dışarı çıkmadan önce onu dolaba kaldırıyor. O dışarıda iken Andrew gelip oyuncuğu dolaptan alıyor ve çekmeceye koyuyor. Sally'nin oyuncuğu nerede arayacağına ilişkin soru soruluyor." Bu görevde çocukların yaşa bağlı olarak cevaplarının farklılaştığı, küçük çocukların yanlış cevap verme ihtimallerinin de daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durum zihin kuramının yaşa bağlı olarak geliştiğinin göstergesi olarak kabul edilebilmektedir (Apperly, 2012).

Diğer insanların duygu ve düşüncelerini anlama yeteneği, sosyal zekanın temel bir bileşenidir ve başarılı sosyal etkileşim için gereklidir. Başkalarıyla empati kurmak duygusal olarak katılımı içermektedir. Bilişsel perspektif alma veya zihinselleştirmeyi içeren zihin kuramı ise, bir kişinin zihinsel durumlarını, duygusal olarak dahil olmadan, bilgiye dayanarak temsil etmesini sağlamaktadır. Zihin kuramı, etkinin paylaşılmasının değil başka bir kişinin niyetlerinin ve inançlarının bilişsel bir anlayışını ifade etmesi ile de empatiden ayrılmaktadır (Singer & Tusche, 2014). Empati ve zihin kuramı, birbirine ilişkili ve özellikle erken çocukluk döneminde bakış açısının gelişimi ile ilgili olan ve güncel olarak dikkatleri üzerinde toplayan iki kavramdır. Ulusal literatürde çocukların zihin kuramı becerilerini ölçmeye yönelik ölçme araçları (Kılıç Tülü, 2019; Sarı 2011; Gözün Kahraman, 2012; Keleş Ertürk & Tepeli, 2023) ve empati becerilerini ölçmeye yönelik ölçme araçları (Dinç Altun vd., 2018; Köksal Akyol & Aslan, 2014) vardır. Ancak Empati ve Zihin Kuramı alanlarını birlikte değerlendiren bir ölçek bulunmamaktadır. Empati ve zihin kuramının gelişiminde var olan karşılıklı ilişki, bu iki alanın birlikte değerlendirilmesini sağlayan ölçme aracına olan ihtiyacı da ortaya çıkarmaktadır. Hambleton ve Patsula (1998)'e göre, ölçme aracı uyarılama çalışması, ikinci bir dilde eşdeğer bir test üretmenin en etkili yolu olarak görülmektedir. Bu ilke de göz önünde bulundurularak Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğinin uyarılama çalışması planlanmıştır. Bu çalışmanın, empati ve zihin kuramının daha farklı bir bakış açısı ile değerlendirilmesine imkan tanıyacağı aynı zamanda ulusal ölçek geliştirme için yol gösterici bir bilgi sağlayacağı da düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada 3-5 yaş çocukları için Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğinin Türkçe uyarılama, geçerlik-güvenirlik analizlerinin yapılması ardından, empati ve zihin kuramının bazı değişkenlere (çocuğa ait cinsiyet, yaş, doğum sırası; anneye ait yaş, öğrenim durumu ve anne çalışma durumu) göre incelenmesi amaçlanmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın modeli

3-5 yaş çocuklarının empati ve zihin kuramı becerilerinin incelenmesi için Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğinin geçerlik-güvenirlik analizlerinin ve değişkenlere göre incelenmenin amaçlandığı bu çalışmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın birinci aşamasında Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik analizi yapılmıştır.

Araştırmanın ikinci aşamasında ise Empati ve Zihin Kuramı Ölçeği 3-5 yaş çocuklarına ait bazı değişkenlere (çocuğa ait cinsiyet, yaş, doğum sırası; anneye ait yaş, öğrenim durumu ve anne çalışma durumu) göre incelenmiştir.

Araştırmanın evreni ve örnekleme

Araştırmanın çalışma grubu, amaçlı çalışma gruplarından biri olan uygun durum çalışma grubu ile belirlenmiştir. Uygun Durum Çalışma Grubu, üzerinde araştırma yapılacak birey ve grupların kolaylıkla seçilmesidir (Sönmez & Alacapınar, 2018: 175). Buna göre çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden, Konya il merkezinde 3-5 yaş grubu çocuğu olan toplam 176 anne araştırmaya katılmıştır. Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik analizleri için madde sayısının 5-10 katının yeterli kabul edildiğine ilişkin görüşe dayanarak 16 maddelik test için toplam 176 anneye ulaşılmış ve araştırmaya dahil edilmiştir (Tavşancıl, 2002).

Çalışma grubunda bulunan çocuk ve annelere ilişkin özelliklerin tanıtıcı istatistikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma grubunda bulunan çocuk ve annelere ilişkin özelliklerin tanıtıcı istatistikleri (n=176)

Çocuk özellikleri	İstatistikler	Aile özellikleri	İstatistikler
Cinsiyet		Anne yaşı	
Erkek	76 (%43.2)	30 yaş altı	44 (%25.0)
Kız	100 (%56.8)	30 yaş ve üzeri	132 (%75)
Yaş (X ± SS=4.28±0.75)		Anne çalışma durumu	
3 yaşında	32 (%18.2)	Çalışıyor	83 (%47.2)
4 yaşında	63 (%35.8)	Çalışmıyor	93 (%52.8)
5 yaşında	81 (%46.0)		
Doğum sırası		Anne öğrenim durumu	
İlk çocuk	96 (%54.5)	İlkokul ve ortaokul	24 (%13.6)
Ortanca veya ortancalardan biri	25 (%14.2)	Lise	38 (%21.6)
Son çocuk	55 (%31.3)	Üniversite	114 (%64.8)

Özet istatistikler Sayı (Yüzdeler) değer olarak verilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde çocukların ortalama yaşlarının 4.28±0.75 yıl olduğu; üç yaşında 32 (%18.2) çocuk, dört yaşında 63 (%35.8) çocuk ve beş yaşında 81 (%46.0) çocuk olduğu görülmektedir. Çocukların 100 (%56.8)'ü kız, 76 (%43.2)'si erkek çocuktur. Çocukların doğum sırası incelendiğinde 96 (%54.5)'si ilk çocuk; 25 (%14.2)'i ortanca veya ortancalardan biri; 55 (%31.3)'i son çocuktur. Anne yaşı 30 yaş altı olan 44 (%25.0) kişi ve 30 yaş üzeri olan 132 (%75) kişi vardır. Anne öğrenim durumu

incelendiğinde 24 (%13.6)'ünün ilkokul ve ortaokul; 38 (%21.6)'inin lise; 114 (%64.8)'ünün üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Ayrıca annelerin 83 (%47.2)'ünün çalıştığı; 93 (%52.8)'ünün ise herhangi bir işte çalışmadığı görülmektedir.

Veri toplama araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Demografik Bilgi Formu ile Empati ve Zihin Kuramı Ölçeği kullanılmıştır.

Demografik bilgi formu

Araştırmada kullanılmak üzere çocuğa ait cinsiyet, yaş, doğum sırası; anneye ait yaş, öğrenim durumu ve anne çalışma durumu bilgilerinden oluşan demografik bilgi formu kullanılmıştır.

Empati ve zihin kuramı ölçeği

Empati ve Zihin Kuramı Ölçeği, çocukların empati ve zihin kuramlarındaki bireysel farklılıkların tespit edilmesi amacıyla Z. Wang & Wang (2015) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin orijinal formunun geliştirilmesi için ilk çalışma 3-6 yaş arasında çocuğu olan 116 ebeveynin katılımıyla Hong Kong'da yürütülmüştür. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Empati, Olumlu Zihin Kuramı ve Olumsuz Zihin Kuramı olarak 3 boyutlu bir yapı tasarlanmıştır. Bu üç boyut varyansın %40'ını açıklamaktadır. Üç boyutun karşılaştırmalı uyumunu ve yorumlanabilirliğini kontrol etmek için yapısal denklem modelleme yaklaşımı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Veriler Mplus kullanılarak analiz edilmiştir. 17 maddelik form için yapılan bu değerlendirme sonrasında standartlaştırılmış faktör yüklem matrisi yapılmıştır. Standartlaştırılmış faktör yüklem matrisinde 17. maddenin < 0.40 olması nedeniyle ölçekten çıkarılmıştır. 16 maddeden oluşan ölçeğin son halinde çocukların yaşı, cinsiyeti, ailenin sosyo-ekonomik durumu (sosyoekonomik statü, ebeveyn eğitim düzeyi ve aile gelir düzeyi) değişkenlerinin modelde uyumunun iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (RMSEA = .04, CFI = .95, χ^2/df ratio = 1.25, TLI = .94.). Ardında ikinci bir çalışma 3-5 yaş aralığında çocuğu olan 189 ebeveynin katılımı ile yapılmış ve üç faktörlü yapı bu çalışmada da doğrulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir. Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğinin orijinal formunun son halinde ebeveyn görüşlerine dayalı olarak 5'li likert tipli toplam 16 madde yer almaktadır.

Prosedür ve veri analizi

Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğinin Türkçe Geçerlik-Güvenirlik çalışması için öncelikle İngilizceden Türkçeye çevrilmesinde ileri ve geri çeviri prosedürü uygulanmış ve dil eşdeğerliği sağlanmıştır. Ardından Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğinin içerik açısından değerlendirilmesinde alan uzmanlarından görüş alınmıştır. Alan uzmanları ölçekte yer alan maddelerin gerekli ve orijinal formun kullanılmasının uygun olduğu görüşünü bildirmişlerdir.

Empati ve Zihin Kuramı Ölçeği, öncelikle 3-5 yaşlarında çocuğu olan 20 anneye yüz yüze uygulanmıştır. Katılımcılara ölçekteki maddelerin açık bir şekilde anlaşılıp anlaşılmadığı sorulmuştur. Küçük grup uygulamasına katılan tüm katılımcılar, tüm maddelerin anlaşılır bir şekilde ifade edildiğini belirtmiştir.

Faktör analizi için verilerin uygunluğunun değerlendirilmesinde kullanılan korelasyon matrisine göre katsayıların 0.30' dan büyük olmaması maddelerin bulunduğu faktör yapısına uygun olduğunu göstermektedir (Hair vd., 1998). Bartlett küresellik testi, veri matrisindeki değişkenler arasındaki korelasyonun hesaplanmasında kullanılmıştır (Bartlett, 1950). Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ile verilerin faktör analizi açısından uygunluğu değerlendirilmiştir. KMO, 0-1 arasında değer almaktadır. KMO değerinin 0.5' ten büyük olması yeterli olarak kabul edilmektedir (Cerny & Kaiser, 1977). Maddeler arasındaki uyum Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısıyla değerlendirilmektedir. 0.70 ve üzerinde olduğunda ise güvenilir olduğunu şeklinde yorumlanmaktadır (Salvucci vd., 1997). Madde-toplam korelasyon değerinin 0.20 ve üzerinde değer alması beklenmektedir. Bu durum ise maddenin, ölçeğin geneliyle uyumlu olduğu şekilde yorumlanmaktadır (Crocker & Algina, 2006).

Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kuramsal faktör yapısını doğrulama amacı ile yapılmaktadır (Brown, 2015). Çalışmada DFA için IBM SPSS (25) ve Amos (24) programları kullanılmıştır.

Tanımlayıcı istatistiklere bulgulara yer verilmiştir. Sayısal değişkenlere ilişkin verilerin normallik testi için Shapiro Wilk kullanılmıştır. İki grubun karşılaştırılmasında Bağımsız Örneklerde t Testi; ikiden fazla kategorili değişkenlerin karşılaştırılmasında Varyans Analizi kullanılmıştır. Varyans Analizi sonucu ise çoklu karşılaştırmalar Bonferroni testi ile yapılmıştır. Sayısal değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı ile değerlendirilmiştir. $p < 0.05$ düzeyi istatistik olarak anlamlı kabul edilmiştir.

Araştırmanın etik boyutu

Bu çalışma bilimsel etik ilkelerine uygun olarak yapılmıştır. Öncelikle Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğini geliştiren kişiler ile iletişime geçilmiş ve gerekli izinler alınmıştır. Çalışmaya katılan katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu verilmiş ve gönüllülük esasına göre katılımları sağlanmıştır. Çalışmanın yürütülebileceğine KTO Karatay Üniversitesi İlaç ve Tıbbi Cihaz Dışı Araştırmalar Etik Kurul Başkanlığı 2019/0046 Karar sayısı ile onay verilmiştir.

Bulgular

Empati ve zihin kuramı ölçeği geçerlik-güvenirlik çalışmasına ilişkin bulgular

Karar aşamasında mutlak çarpıklık (Skewness) değeri ± 2.0 'nin altında ve basıklık (Kurtosis) değeri 7.0'nin altında ise verilerin normal dağıldığı yönünde kararı verilmektedir (Kim, 2013). Buna göre çalışmada kullanılan değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 2'de verilmiş olup verilerin normal dağılıma uygun olduğu bulunmuştur. Ayrıca Shapiro Wilk normallik testi sonuçları da verilerin normal dağılıma uygun olduğunu göstermektedir ($p > 0.05$).

Tablo 2. Değişkenler için normallik incelemesi (n=176)

	Çarpıklık	Basıklık	Shapiro-Wilk	
			Test	p
Olumlu zihin kuramı	-0.523	-0.090	0.969	0.075
Olumsuz zihin kuramı	1.186	1.975	0.977	0.062
Empati	-0.612	-0.026	0.983	0.203
Empati ve zihin kuramı ölçeği	-0.350	0.429	0.995	0.153

Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğinde yer alan maddelere ilişkin cevapların dağılımı Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Empati ve zihin kuramı ölçeği maddelerinin dağılımı (n=176)

Madde No.	Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sık sık	Her zaman
1	0 (%0)	14 (%8)	29 (%16.5)	42 (%23.9)	91 (%51.7)
2	2 (%1.1)	26 (%14.8)	75 (%42.6)	51 (%29)	22 (%12.5)
3	6 (%3.4)	24 (%13.6)	59 (%33.5)	52 (%29.5)	35 (%19.9)
4	4 (%2.3)	24 (%13.6)	68 (%38.6)	46 (%26.1)	34 (%19.3)
5	1 (%0.6)	13 (%7.4)	43 (%24.4)	52 (%29.5)	67 (%38.1)
6	77 (%43.8)	61 (%34.7)	36 (%20.5)	1 (%0.6)	1 (%0.6)
7	93 (%52.8)	48 (%27.3)	26 (%14.8)	5 (%2.8)	4 (%2.3)
8	129 (%73.3)	26 (%14.8)	18 (%10.2)	2 (%1.1)	1 (%0.6)
9	78 (%44.3)	54 (%30.7)	32 (%18.2)	10 (%5.7)	2 (%1.1)
10	99 (%56.3)	55 (%31.3)	17 (%9.7)	3 (%1.7)	2 (%1.1)
11	71 (%40.3)	67 (%38.1)	25 (%14.2)	12 (%6.8)	1 (%0.6)
12	20 (%11.4)	27 (%15.3)	42 (%23.9)	36 (%20.5)	51 (%29)
13	6 (%3.4)	12 (%6.8)	32 (%18.2)	51 (%29)	75 (%42.6)
14	13 (%7.4)	28 (%15.9)	46 (%26.1)	49 (%27.8)	40 (%22.7)
15	10 (%5.7)	19 (%10.8)	45 (%25.6)	52 (%29.5)	50 (%28.4)
16	19 (%10.8)	28 (%15.9)	48 (%27.3)	38 (%21.6)	43 (%24.4)

Özet istatistikler Sayı (Yüzdeler) olarak verilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde, 16 soruda katılımcıların "Hiçbir zaman" ve "Her zaman" seçenekleri arasında değerlendirme yaptığı görülmektedir. Soru 2, 3, 4 ve 16'da bazen seçeneği, soru 14 ve 15'te sık sık seçeneği ve soru 1, 5, 12 ve 13'te her zaman seçeneğinde katılımcılar yoğunluk göstermiştir.

Tablo 4'te Empati ve Zihin Kuramı Ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4. Empati ve zihin kuramı ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik sonuçları

Faktör	Madde no	Faktör yükleri			Toplam korelasyon	Açıklanan varyans %	Cronbach Alpha
		1	2	3			
Olumlu zihin kuramı	1	0.713			0.521		
	2	0.747			0.566		
	3	0.648			0.552	17.96	0.808
	4	0.669			0.514		
	5	0.704			0.440		
Olumsuz zihin kuramı	6		0.565		0.244		
	7		0.663		0.224		
	8		0.586		0.206	15.97	0.718
	9		0.612		0.275		
	10		0.689		0.265		
	11		0.731		0.298		
Empati	12			0.696	0.474		
	13			0.791	0.584		
	14			0.673	0.462	18.76	0.813
	15			0.786	0.530		
	16			0.591	0.603		
Ölçek						52.69	0.810

KMO=0.826 DF=120 $\chi^2=880.713$ $p<0.001$

KMO: Kaiser-Meyer-Olkin test; Df: Serbestlik Derecesi

Tablo 4 incelendiğinde dağılımın faktör analizi için yeterli uygunluğa sahip olup olmadığını test etmek için yapılan KMO değerinin çok iyi düzeyde olduğu bulunmuştur. Barlett testi sonucu 880.713 ($p<0.05$) olarak elde edilmiştir. Bu sonuca göre uygulanan ölçüm, değişkenin evren parametresinde çok değişkenli olduğunu ifade etmektedir. Değişen varyans oranları faktör analizinde %40 ile %60 arasında olması yeterli açıklayıcılığını gösterirken bu araştırmada %52.69 olarak elde edilmiştir. Tabloya göre, olumlu zihin kuramı boyutunda yer alan maddelerin faktör yükleri 0.565 ile 0.731 aralığında ve empati boyutunda yer alan maddelerin faktör yükleri 0.591 ile 0.791 aralığında değişim göstermektedir. Cronbach Alpha (α) 0.70' in üzerinde olduğu için güvenilirliği yeterli görülmüştür. Bu nedenle empati ve zihin kuramı ölçeğine ait üç boyutun, alt özellikleri ölçtükleri söylenilebilir. Toplam korelasyonun 0.20 üzerinde olması maddenin önemli olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçlara göre toplam korelasyon değerleri 0.206 ile 0.603 arasındadır. Bu sonuçlara göre oluşturulan ölçek, geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracıdır.

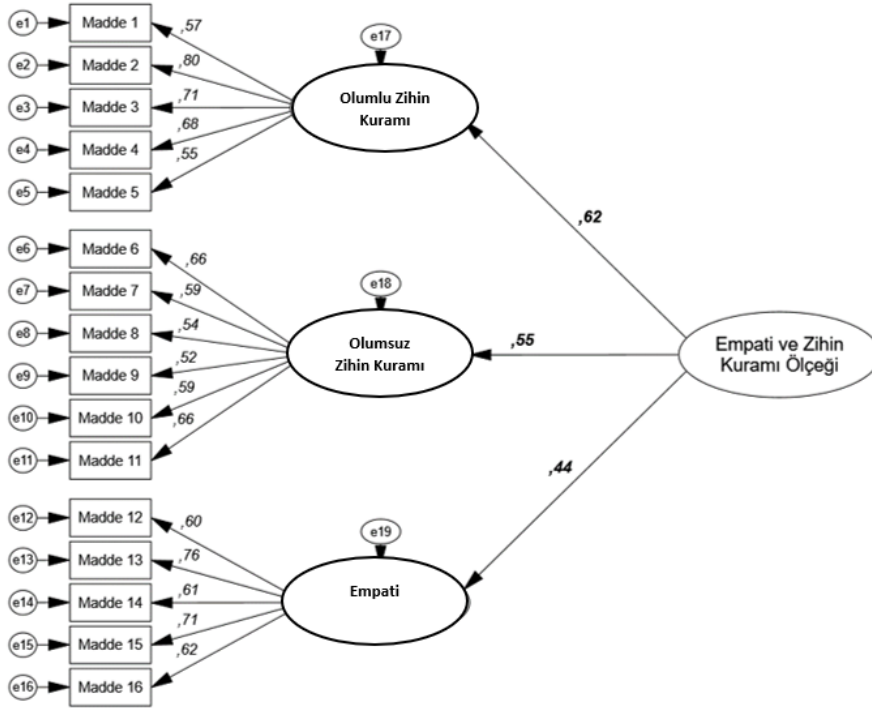
Empati ve Zihin Kuramı Ölçeği modelinin uyumuna ilişkin istatistiksel değerler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Empati ve zihin kuramı ölçeği modelinin uyumuna ilişkin istatistiksel değerler

Ölçek	(χ^2/df)	RMSEA	SRMR	IFI	CFI	GFI	TLI
Model	1.563	0.057	0.067	0.935	0.933	0.909	0.920

Tablo 5 incelendiğinde DFA kapsamında modellerin faktör geçerliğini değerlendirmek için χ^2/df , RMSEA, SRMR, IFI, TLI, CFI ve GFI kullanılmıştır. RMSEA, örneklem büyüklüğünden en az etkilenen bir indekstir. Bununla birlikte, farklı literatürlerde RMSEA uyum indeksi kriterleri tutarsızdır. Bu alanda genellikle 0.06 veya 0.08'e yakın bir kesme değerinin kabul edilebilir olduğu düşünülmektedir. IFI, TLI, CFI ve GFI uyum indekslerinin 0.90'ı aşması, yeterli model uyumunun kanıtı olarak kabul edilir. Bu çalışmada RMSEA \leq 0.05 olarak, IFI, TLI, CFI \geq 0.90 olarak ve GFI \geq 0.85 kabul edilebilir olarak belirlenmiştir. Empati ve zihin kuramı ölçeği için elde edilen model ($\chi^2=151.639$ $df=102$) üç boyuttan oluşmaktadır. Bu modele ilişkin uyum indeksleri modelin kabul edilebilir düzeyde uyumlu olduğunu göstermektedir.

16 madde ve üç boyuttan oluşan Empati ve Zihin Kuramı Ölçeği doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Şekil 1'de görsel olarak sunulmuştur.

Şekil 1. Empati ve zihin kuramı ölçeği doğrulayıcı faktör analizi modeli

Şekil 1 incelendiğinde, boyutların 16 madde üzerindeki yol katsayılarının her birinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($p<0.05$). Buna göre olumlu zihin kuramı boyutu 1, 2, 3, 4 ve 5. maddeden, olumsuz zihin kuramı boyutu 6, 7, 8, 9, 10 ve 11. maddeden ve empati boyutu 12, 13, 14, 15 ve 16. maddeden oluşmaktadır. Tüm alt boyutlar, maddeler üzerinde yüksek düzeyde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir. Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğinin üzerinde olumlu zihin kuramı, olumsuz zihin kuramı ve empati boyutlarının yol katsayılarının her biri istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.05$). En yüksek etkiye sahip boyut olumlu zihin kuramı boyutu iken en düşük etkinin empati boyutunda olduğu bulunmuştur.

Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğinin tanıttıcı istatistikleri Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Empati ve zihin kuramı ölçeğinin tanıttıcı istatistikleri

	Ort \pm SS	M (min-max)	Boyut 1	Boyut 2	Boyut 3
Olumlu zihin kuramı	3.70 \pm 0.75	3.8 (1-5)	1		
Olumsuz zihin kuramı	1.72 \pm 0.57	1.7 (1-5)	$r=0.084$ $p=0.269$	1	
Empati	3.56 \pm 0.93	3.6 (1-5)	$r=0.587$ $p<0.001$	$r=0.051$ $p=0.499$	1
Empati ve zihin kuramı ölçeği	2.91 \pm 0.53	2.9 (1-5)	$r=0.800$ $p<0.001$	$r=0.469$ $p<0.001$	$r=0.830$ $p<0.001$

r: Pearson Korelasyon Katsayısı; Özet istatistikler ortalama \pm standart sapma ve Medyan (minimum, maksimum) değer olarak verilmiştir. Koyu olarak belirlenen bölümler istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.05$).

Tablo 6 incelendiğinde, olumlu zihin kuramı boyutunun ortalamasının 3.70 \pm 0.75; ölçeğin toplam puan ortalamasının ise 2.91 \pm 0.53 olduğu görülmektedir. Ölçek toplam puanı maddelerin toplamının, toplam madde sayısına bölünmesi ile elde edilmiştir. Empati ve Zihin Kuramı Ölçeği ile boyutları arasında pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı ilişki de saptanmıştır ($p<0.05$). Olumsuz zihin kuramı ile olumlu zihin kuramı ve empati boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmamıştır ($p>0.05$).

Empati ve zihin kuramı ölçeğinin bazı değişkenlere göre incelenmesine ait bulgular

Empati ve Zihin Kuramı Ölçeği çocuğa ait cinsiyet, yaş, doğum sırası; anneye ait yaş, öğrenim durumu ve anne çalışma durumu değişkenlerine göre incelenmiştir.

Tablo 7. Empati ve zihin kuramı ölçek toplam ve alt boyut puanlarının çocukların özelliklerine göre karşılaştırılması

	Olumlu zihin kuramı	Test (p)	Olumsuz zihin kuramı	Test (p)	Empati	Test (p)	Empati ve zihin kuramı ölçeği	Test (p)
Cinsiyet		$t=0.399$		$t=0.978$		$t=1.457$		
Erkek	3.72±0.75	$p=0.690$	1.77±0.60	$p=0.329$	3.44±0.93	$p=0.147$	2.90±0.55	$t=0.224$ $p=0.823$
Kız	3.68±0.75	$d=0.061$	1.69±0.54	$d=0.149$	3.65±0.92	$d=0.222$	2.92±0.52	$d=0.034$
Yaş								
3 yaşında	3.69±0.85	$F=0.875$	1.78±0.63	$F=0.217$	3.31±0.94	$F=2.120$	2.85±0.62	$F=1.014$ $p=0.365$
4 yaşında	3.61±0.79	$p=0.419$	1.70±0.56	$p=0.805$	3.52±0.97	$p=0.123$	2.87±0.54	$\eta^2=0.012$
5 yaşında	3.77±0.68	$\eta^2=0.010$	1.71±0.56	$\eta^2=0.002$	3.69±0.88	$\eta^2=0.024$	2.98±0.48	
Doğum sırası								
İlk çocuk	3.80±0.74	$F=2.466$	1.74±0.60	$F=0.286$	3.54±0.93	$F=0.097$	2.94±0.53	$F=0.419$ $p=0.658$
Ortanca veya ortancalardan biri	3.45±0.71	$p=0.088$	1.77±0.59	$p=0.752$	3.54±1.02	$p=0.907$	2.85±0.52	$\eta^2=0.005$
Son çocuk	3.64±0.77	$\eta^2=0.028$	1.68±0.52	$\eta^2=0.003$	3.61±0.89	$\eta^2=0.001$	2.89±0.54	

Bağımsız Örneklem t Test (t); ANOVA (F); Cohen d (d), Eta-Kare (η^2), Özet istatistikler ortalama \pm standart sapma değer olarak verilmiştir. Koyu olarak belirlenen bölümler istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.05$)

Tablo 7 incelendiğinde çocuğun cinsiyeti, yaşı ve doğum sırasına göre empati ve zihin kuramı ölçek toplam ve alt boyut puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$).

Tablo 8. Empati ve zihin kuramı ölçek toplam ve alt boyut puanlarının anne özelliklerine göre karşılaştırılması

	Olumlu zihin kuramı	Test (p)	Olumsuz zihin kuramı	Test (p)	Empati	Test (p)	Empati ve zihin kuramı ölçeği	Test (p)
Anne yaşı		$t=0.208$		$t=2.137$		$t=0.505$		$t=1.227$
30 yaş altı	3.72±0.81	$p=0.835$	1.88±0.71	$p=0.034$	3.62±1.04	$p=0.614$	3.00±0.63	$p=0.222$
30 yaş ve üzeri	3.69±0.73	$d=0.036$	1.67±0.51	$d=0.372$	3.54±0.89	$d=0.088$	2.89±0.49	$d=0.214$
Anne öğrenim durumu								
İlkokul ve ortaokul	3.17±0.89	$F=7.509$	1.69±0.68	$F=0.035$	3.52±1.17	$F=0.813$	2.72±0.70	$F=1.973$
Lise	3.76±0.79	$p=0.001$	1.72±0.53	$p=0.966$	3.73±0.91	$p=0.445$	2.99±0.54	$p=0.141$
Üniversite	3.79±0.66	$\eta^2=0.080$	1.73±0.56	$\eta^2=0.001$	3.51±0.89	$\eta^2=0.009$	2.93±0.48	$\eta^2=0.022$
Anne çalışma durumu								
Çalışıyor	3.74±0.64	$t=0.782$	1.76±0.57	$t=0.913$	3.56±0.87	$t=0.031$	2.94±0.46	$t=0.698$
Çalışmıyor	3.66±0.83	$p=0.435$	1.68±0.57	$p=0.363$	3.56±0.98	$p=0.975$	2.89±0.59	$p=0.486$
		$d=0.118$		$d=0.138$		$d=0.005$		$d=0.105$

Bağımsız Örneklem t Test (t); ANOVA (F); Cohen d (d), Eta-Kare (η^2), Özet istatistikler ortalama \pm standart sapma değer olarak verilmiştir. Koyu olarak belirlenen bölümler istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.05$).

Tablo 8 incelendiğinde annenin yaşı ve annenin çalışma durumuna göre olumlu zihin kuramı puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$). Annesi ilkököl ve ortaokul mezunu olanların olumlu zihin kuramı puan ortalamalarının, annesi diğer eğitim düzeylerinden mezun olan çocuklardan istatistiksel olarak düşük olduğu da saptanmıştır ($F=3.044$ $p=0.049$). Anne öğrenim durumu ve annenin çalışma durumuna göre olumsuz zihin kuramı puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği de elde edilen bir diğer bulgudur ($p>0.05$). Annesi 30 yaş üzeri olan çocukların olumsuz zihin kuramı puan ortalamalarının, anneleri 30 yaş altı olan çocuklardan istatistiksel olarak düşüktür ($t=2.137$ $p=0.034$). Annenin yaşı, annenin öğrenim durumu ve annenin çalışma durumuna göre empati puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Ayrıca annenin yaşı, anne öğrenim durumu ve annenin çalışma durumuna göre Empati ve Zihin Kuramı Ölçek toplam puanları da istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$).

Tartışma

Araştırma kapsamında öncelikle Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğinin 3-5 yaş çocuklarına yönelik olarak Türkçe geçerlik-güvenirlik analizleri yapılmıştır. Ardından Empati ve Zihin Kuramı Ölçeği çocuğa ait cinsiyet, yaş, doğum sırası; anneye ait yaş, öğrenim durumu ve anne çalışma durumu değişkenlerine göre incelenmiştir.

Güvenirlik; test maddelerindeki cevaplar arasındaki tutarlılıktır (Büyüköztürk, 2017). Ölçeğin güvenilirlik analizleri için Cronbach Alfa (α) güvenilirlik katsayısı ve madde analizi hesaplanmıştır. Empati ve Zihin Kuramı Ölçeği Olumlu Zihin Kuramı alt boyutu Cronbach Alfa katsayısının 0.80, Olumsuz Zihin Kuramı alt boyutu Cronbach Alfa katsayısının 0.71, Empati alt boyutu Cronbach Alfa katsayısının 0.81 olduğu görülmektedir. Cronbach Alfa (α) değerinin ≥ 0.9 olması mükemmel, $0.7 \leq \alpha \leq 0.9$ olması iyi, $0.6 \leq \alpha \leq 0.7$ olması kabul edilebilir, $0.5 \leq \alpha \leq 0.6$ olması zayıf, $\alpha < 0.5$ olması ise kabul edilemez şeklinde değerlendirilmektedir (George & Mallery, 2003'ten aktaran Kılıç, 2016). Bu değerlendirme kriterine göre Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğinin güvenilirlik düzeyinin "iyi" olduğu saptanmıştır.

Faktör analizi, ilişkili değişkenlerin az sayıda ilişkisiz ve kavramsal olarak anlamlı olan yeni değişkenler bulmayı hedefleyen istatistiktir. Açıklayıcı faktör analizi ise, faktör/boyut bulmaya yönelik olarak yapılan işlemidir. Faktör analizi Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett küresellik testi ile incelenmektedir. KMO katsayısının 0.60'tan yüksek çıkması beklenmektedir (Büyüköztürk, 2017). Ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0.826 ve $p=0.001$ olarak hesaplanmıştır. Açıklanan toplam varyans incelendiğinde 16 madde için 3 boyut ve bu 3 boyutlu ölçme aracı ile ölçülen özelliğin %52.69'unun ölçüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Olumlu Zihin Kuramı boyutunda yer alan maddelerin faktör yükleri 0.648 ile 0.747 aralığında, Olumsuz Zihin Kuramı boyutunda yer alan maddelerin faktör yükleri 0.565 ile 0.731 aralığında ve Empati boyutunda yer alan maddelerin faktör yükleri 0.591 ile 0.791 aralığında değişim göstermektedir.

Geçerlik ve güvenirlik analizi sonucunda Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğinin 3-5 yaş çocukları için kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu saptanmıştır. Empati ve Zihin Kuramı Ölçeği Türkçe geçerlik ve güvenirlik analizinin ardından 3-5 yaş grubu çocuklarının Empati ve Zihin Kuramı çocuğa ait cinsiyet, yaş, doğum sırası; anneye ait yaş, öğrenim durumu ve çalışma durumu değişkenleri açısından da incelenmiştir.

Olumlu Zihin Kuramı, Olumsuz Zihin Kuramı, Empati Puanları ve Empati ve Zihin Kuramı Ölçeği toplam puanlarında cinsiyet değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Arıkan & Tüfekçi (2020), 5-6 yaş çocukları ile yaptığı çalışmada da zihin kuramı becerilerinin cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermediğini belirtmektedir. Akkaya (2018) araştırmasında, 4-5 yaş çocuklarının zihin kuramı becerilerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Ancak Altıntaş (2014) tarafından 4-5 yaş çocukları ile yapılan çalışmada, kızların, Çocuklar İçin Zihin Kuramı Test Bataryası Toplam ve Alt Boyut Puanlarında anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Zufferey (2010, s. 39) 'nin de vurguladığı gibi zihin kuramının gelişimi bireyin sahip olduğu genetik özelliklerin yanı sıra çevresel faktörlerden de etkilenmektedir. Empati becerisinin de bebeklikten itibaren gelişmeye başladığı, okul öncesi dönemde ise bilişsel empati ve zihin kuramı becerilerinde önemli gelişmeler olduğu vurgulanmaktadır (McDonald & Messinger, 2011). Alanyazında yer alan görüşlerde de görüldüğü gibi genetik ilerleme ve çevresel süreçlerin empati ve zihin kuramı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Ancak cinsiyetin empati ve zihin kuramı ile olan ilişkisi konusunda farklı bulgular da görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde de bulgularımızın alanyazınla desteklediği söylenebilir.

Olumlu Zihin Kuramı, Olumsuz Zihin Kuramı, Empati Puanları ve Empati ve Zihin Kuramı Ölçeği toplam puanlarında çocukların yaş değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Ancak Altıntaş (2014) tarafından 4-5 yaş çocukları ile yapılan çalışmada, 5 yaşındaki çocukların Zihin Kuramı Test Bataryası Toplam ve Alt Boyut Puanlarında anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Genel olarak tipik gelişim gösteren çocukların ilk zihin kuramını 3-6 yaş aralığında geliştirdiği, gelişim hızının da kişiden kişiye değiştiği ve bu farklılığın genetik veya çevresel faktörlerden kaynaklanabileceği vurgulanmaktadır (Wellman, 1990, s. 100; Zufferey, 2010, s. 38). Yine empati becerisinin gelişiminde de genel olarak okul öncesi yılların önemine değinilmektedir (McDonald & Messinger, 2011). Alanyazında yer alan bulgular incelendiğinde sınırlı çalışmanın olduğu, genel olarak okul öncesi dönem olarak çalışmaların yapıldığı, empati ve zihin kuramının da bu dönem içerisinde geliştiği ifade edilmektedir.

Olumlu Zihin Kuramı, Olumsuz Zihin Kuramı, Empati Puanları ve Empati ve Zihin Kuramı Ölçeği toplam puanlarında doğum sırası değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Taner Derman (2013), çocukların empati beceri düzeylerinin ailesel etmenlere göre belirlenmesine yönelik olarak yaptığı çalışmada sosyoekonomik düzeyin, ebeveyn yaşının, çocuk sayısının ve kaçınıcı çocuk olduğunun istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşmıştır. Calero vd. (2013) çalışmasında, 6-8 yaşta doğum sırası ile zihin kuramı performansı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Daha önce de vurgulandığı gibi alanyazında yapılan çalışmalarda empati ve zihin kuramının gelişiminde çevresel faktörler de etkilidir. Bireyin öncelikle ebeveynleri ve kardeşleri ile olumlu iletişim ve etkileşim içinde olması gelişimini olumlu olarak etkilemektedir. Dolayısı ile empati ve zihin kuramının gelişiminde doğum sırası ile ilgili ilişkinin net olarak anlaşılması için sonraki çalışmalarda ebeveyn tutumlarının da dikkate alınmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Olumlu Zihin Kuramı, Olumsuz Zihin Kuramı, Empati Alt Boyut Puanları ve Empati ve Zihin Kuramı Ölçeği toplam puanlarında anneye ait çalışma durumu değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Ancak Arıkan & Tüfekçi (2020), 5-6 yaş çocukları ile yaptığı çalışmada da zihin kuramı becerilerinin anne çalışma durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bu farklılığın annesi çalışmayan çocukların lehine olduğu sonucuna ulaşmıştır. Arıkan & Tüfekçi (2020)'nin elde ettiği bu sonuç, araştırma bulgumuz ile örtüşmemektedir. Alanyazında yapılan araştırmalar incelendiğinde empati ve zihin kuramının anne çalışma durumuna göre incelendiği sınırlı çalışmanın olduğu görülmektedir. Annenin çalışma durumundan ziyade, ebeveynlerin çocukları ile nitelikli zaman geçirmelerinin çocuğun gelişiminde önemli etkiye sahip olduğu araştırmalarda da (Cengiz Saltuk & Erciyes, 2020; Özyürek & Gürleyik, 2016; Uyanık & Kandır, 2010) görülmektedir.

Olumlu Zihin Kuramı ve Olumsuz Zihin Kuramı alt boyut puanlarında anne öğrenim durumu değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Altıntaş (2014) tarafından 4-5 yaş çocukları ile yapılan çalışmada da annesi ve babası yüksek öğretim mezunu olanların Zihin Kuramı Test Bataryası Toplam ve Alt Boyut Puanlarında anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Pears & Moses (2003), okul öncesi çağındaki çocuklarda demografik değişkenler, ebeveynlik stratejileri ve zihin kuramı arasındaki ilişkileri incelemiştir. Buna göre, annenin eğitim düzeyinin zihin kuramının en güçlü yordayıcısı olduğu; gelir düzeyinin hem anne eğitimi hem de çocukların bilişsel yetenekleri ile ilişkili olmasından dolayı zihin kuramı üzerinde aracı olarak etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Akkaya (2018) yaptığı çalışmada, 4-5 yaş çocuklarının zihin kuramı becerilerini anne eğitim düzeyi açısından incelemiş ve yükseköğretim mezunu annelerin çocuklarının zihin kuramı performanslarının daha iyi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Arıkan & Tüfekçi (2020), 5-6 yaş çocukları ile yaptığı çalışmada, zihin kuramı becerilerinin anne baba öğrenim düzeyi açısından farklılaştığı, öğrenim düzeyi lisans ve üstü olanların puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Derman vd. (2020), çalışmasında 5-6 yaş çocukların empati düzeylerinin annelerinin eğitim düzeylerine göre farklılaştığını saptamıştır. Alanyazında yapılan çalışmalar da bulgularımızı destekler niteliktedir. Buna göre annenin öğrenim düzeyinin artmasının, çocukların empati ve zihin kuramı gelişimini olumlu yönde etkilediği söylenebilmektedir.

Olumsuz Zihin Kuramı alt boyut puanında anne yaşı değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Annesi 30 yaş üzeri olan çocukların olumsuz zihin kuramı puan ortalamalarının, anneleri 30 yaş altı olan çocuklardan istatistiksel olarak daha düşüktür. Olumsuz zihin kuramı puanının düşük olması ise gelişim sürecinde istenen bir durumdur. Çünkü bu boyut olumsuz ifadelerden oluşmaktadır. Arıkan & Tüfekçi (2020), 5-6 yaş çocukları ile yaptığı çalışmada anne-baba yaşının çocukların zihin kuramı becerilerinde etkili olduğu; bu etkinin de yaşı 35 ve üstü olanların lehine olduğunu ifade etmektedir. Arıkan & Tüfekçi (2020) tarafından yapılan çalışma ile bulgularımız kısmen örtüşmektedir. Elde ettiğimiz bulgulara göre annenin yaşı ilerledikçe, ebeveynlik deneyiminin arttığı ve çocuğu ile ilişkisinde daha dengeli olduğu, bu durumda empati ve zihin kuramı gelişiminde olumlu olarak etkili olduğu söylenebilir.

Olumlu Zihin Kuramı ve Empati boyutları arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bensalah vd. (2016), okul öncesi dönem çocuklarında empatinin duygusal, bilişsel ve davranışsal gelişimlerini incelediği çalışmada özellikle bilişsel empatinin zihin kuramı ve duygusal perspektif alma ile olan bağlantısına odaklanmıştır. Buna göre, bilişsel empatinin hem zihin kuramı hem de duygusal perspektif alma ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar küçük çocukların bile duygusal bir senaryoda bir karakterin duygularını paylaşabildiklerini ve empatik davranışın artma eğiliminde olduğunu, bu nedenle de okul öncesi çocuklarda empatiye ilişkin bileşenlerin artırılması gerektiğini göstermektedir. McInnis (2014), normal gelişim gösteren okul öncesi dönem çocuklarında zihin kuramı, empati ve hayal gücü eğilimi (fantasy orientation) arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla bir çalışma yapmıştır. Araştırmada 3 yaşındaki çocukların zihin kuramına ve duygusal empatiye sahip olmadığı, 4 yaşındaki çocukların sadece zihin kuramına sahip olduğu ve 5 yaşındaki çocukların zihin kuramı ve empatiye sahip olduğu ve zihin kuramının empatiden önce geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Brown vd. (2016), 3-5 yaş grubu çocuklarda empatinin gelişiminde zihin kuramı ve hayal gücü eğilimini (fantasy orientation) incelemiştir. Araştırmada zihin kuramından duygusal empatiye doğru gelişimsel bir ilerlemenin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 3 yaş grubunun hiçbirine, 4 yaş grubunun sadece zihin kuramına ve 5 yaş grubunun her ikisine de sahip olduğu belirlenmiştir. Peterson (2016), işitme engeli olan ve olmayan 4-13 yaş aralığındaki çocuklarda empati ve zihin kuramı ilişkisini araştırmıştır. Araştırmada işitme engelli olan çocukların empati düzeylerinin işitme engeli olmayan çocuklardan daha düşük olduğu; işitme engelli çocuklarda empati ve zihin kuramı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca işitme engeli olmayan ailelerdeki çocukların gecikmiş zihin kuramlarının, aile içerisindeki duygu ve düşünceler hakkındaki kısıtlı sohbet ile ilgili olabileceği de belirtilmiştir. Goldstein & Winner (2012), ilkokul ve lise birinci sınıf öğrencilerinin bir yıl süre ile oyunculuk veya sanat eğitimi almadan önce ve aldıktan sonra empati ve zihin kuramlarını değerlendirmiştir. Oyunculuk eğitimi alanların empati ve zihin kuramı düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşmıştır. Bu durum ise bireyin kendisini bir başkası olarak düşünmesi, canlandırması ve hayal etmesi ile empati ve zihin kuramının gelişebileceğini göstermektedir. Ball vd. (2017) ise okul öncesi dönem çocukları ile yaptığı çalışmada çocukların empati ve zihin kuramı düzeylerinin ahlaki kararları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Alanyazında yapılan çalışmalarda bulgularımızı destekler niteliktedir. Buna göre empatinin bilişsel yönü olarak da adlandırılan zihin kuramı ile empati gelişim sürecinde birbirlerini karşılıklı olarak etkileyebilmektedir.

Sonuç

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde çocukların empati ve zihin kuramı düzeylerinde anne yaşı ve öğrenim durumunun etkili olduğu söylenebilmektedir. Çocuklar ile geçirilen zamanın nitelikli olması gelişimin desteklenmesi açısından önemli bir unsurdur. Empati ve zihin kuramı kavramlarının ortak olan odak noktası başkalarının duygu ve düşüncelerini fark edebilmektir. Bu ise çocukların farklı bakış açılarının gelişmesine destek olmakla mümkündür. Alanyazında yapılan çalışmalara göre hayal gücü, sanat ve oyunculuk eğitimi gibi uygulamalar çocukların bakış açılarının gelişmesinde, diğerlerinin düşüncelerinin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Empati ve zihin kuramı birbirini karşılıklı olarak etkileyen iki kavram olduğu için bahsedilen uygulamaların bireyin hem empati düzeyinin hem de zihin kuramı düzeyinin gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle erken çocukluk döneminden itibaren çocukların esnek düşünmesini, farklı bakış açılarının geliştirmesini sağlayacak etkinliklerin hem ev hem okul ortamında yapılması Zihin Kuramı ve Empatiyi olumlu olarak etkileyebilecektir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmişlerdir.

Finansal Destek

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Etik Komite Onayı

Öncelikle Empati ve Zihin Kuramı Ölçeğini geliştiren kişiler ile iletişime geçilmiş ve gerekli izinler alınmıştır. Çalışmanın yürütülebileceğine KTO Karatay Üniversitesi İlaç ve Tıbbi Cihaz Dışı Araştırmalar Etik Kurul Başkanlığı 2019/0046 Karar sayısı ile onay verilmiştir.

Bilgilendirilmiş Onam

Çalışmaya katılan katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu verilmiş ve gönüllülük esasına göre katılımları sağlanmıştır.

Hakem Değerlendirmesi

Dış bağımsız.

Yazar Katkıları

C.K.E.: Çalışma Tasarımı, Veri Toplama, Veri Analizi, Makale Yazımı, Makale Gönderimi ve Revizyon

K.T.: Çalışma Tasarımı, Veri Analizi, Makale Yazımı, Makale Gönderimi ve Revizyon

Kaynaklar

- Akkaya, E. (2018). *İşitme kayıplı ve tipik gelişen 4-5 yaşındaki çocukların zihin kuramı ve dil becerileri bakımından karşılaştırılması* [Yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Altıntaş, M. (2014). *Çocuklar için zihin kuramı test bataryası'nın 4-5 yaş Türk çocuklarına uyarlanması, geçerlik ve güvenilirlik çalışması* [Doktora tezi]. Haliç Üniversitesi.
- Apperly, I. A. (2012). What is "theory of mind"? Concepts, cognitive processes and individual differences. *The Quarterly Journal Of Experimental Psychology*, 65(5), 825-839. doi:10.1080/17470218.2012.676055
- Arıkan, Z., & Tüfekci, A. (2020). 5-6 yaş grubu çocukların zihin kuramı becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Journal of Child & Development (J-CAD)/Çocuk ve Gelişim Dergisi (ÇG-D)*, 3(6), 13-27.
- Ball, C. L., Smetana, J. G., & Sturge-Apple, M. L. (2017). Following my head and my heart: Integrating preschoolers' empathy, theory of mind, and moral judgments. *Child Development*, 88(2), 597-611. doi:10.1111/cdev.12605
- Bartlett, M. S. (1950). Tests of significance in factor analysis. *British J. Psych. (Statistical Section)* 3, 77-85.
- Bensalah, L., Caillies, S., & Anduze, M. (2016). Links among cognitive empathy, theory of mind, and affective perspective taking by young children. *The Journal Of Genetic Psychology Research And Theory On Human Development*, 177(1), 17-31. doi:10.1080/00221325.2015.1106438
- Brown, M. M., Thibodeau, R. B., Pierucci, J. M., & Gilpin, A. T. (2016). Supporting the development of empathy: The role of theory of mind and fantasy orientation. *Social Development*, 1-15. doi: 10.1111/sode.12232
- Brown, T. A. (2015). *Confirmatory factor analysis for applied research*. Guilford Publications.
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (23.Baskı). Pegem Akademi.
- Calero, C. I., Salles, A., Semelman, M., & Sigman, M. (2013). Age and gender dependent development of theory of mind in 6-to 8-years old children. *Frontiers In Human Neuroscience*, 7(281), 1-7. doi:10.3389/fnhum.2013.00281
- Cengiz Saltuk, M., & Erciyes, C. (2020). Okul öncesi çocuklarda teknoloji kullanımına ilişkin ebeveyn tutumlarına dair bir çalışma. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 4(2), 106-120.
- Cerny, B. A., & Kaiser, H. F. (1977). A study of a measure of sampling adequacy for factor-analytic correlation matrices. *Multivariate Behavioral Research*, 12(1), 43-47.
- Crocker, L., & Algina, J. (2006). *Introduction to classical and modern test theory*. Wadsworth Publishing Company.
- Davis, M. H. (2006). Empathy. In J. E. Stets & J. H. Turner (Eds.), *Handbook of the sociology of emotions* (pp. 443-466). Springer.
- Derman, M. T., Türen, Ş., & Buntürk, T. (2020). Okul öncesi çocukların empati bölümleri ile annelerinin ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(3), 336-368. doi: 10.24130/eccdd-jecs.1967202042188
- Diñç Altun, Z., Değerli, F. İ., Bolat, N., & Kınık, Ö. (2018). Çocuklar için empati bölümü ölçeğinin Türkçe 'ye uyarlanması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45, 153-168. doi:10.21764/mauefd.309234
- Dvash, J., & Shamay-Tsoory, S. G. (2014). Theory of mind and empathy as multidimensional constructs: Neurological foundations. *Topics In Language Disorders*, 34(4), 282-295. doi:10.1097/TLD.0000000000000040
- Frith, U., & Happé, F. (1999). Theory of mind and self-consciousness: What is it like to be autistic?. *Mind and Language*, 14(1), 1-22. doi:10.1111/1468-0017.00100
- Goldstein, T. R., & Winner, E. (2012). Enhancing empathy and theory of mind. *Journal Of Cognition And Development*, 13(1), 19-37. doi:10.1080/15248372.2011.573514
- Gözün Kahraman, Ö. (2012). *Zihin kuramına bağlı eğitim programının 48-60 aylık çocukların bilişsel bakış açısı becerileri ve prososyal davranışları üzerindeki etkisinin incelenmesi* [Doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L., & Black, W. C. (1998). *Multivariate data analysis* (5th ed.). Prentice Hall.
- Hambleton, R. K., & Patsula, L. (1998). Adapting tests for use in multiple languages and cultures. *Social Indicators Research*, 45, 153-171.
- Hoffman, M. L. (2000). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*. Cambridge University Press.
- Keleş Ertürk, C., & Tepeli, K. (2023). Validity and reliability of theory of mind task battery (TOMTB) for 3-5 year old children. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 627-639. doi:10.47525/ulasbid.1322818
- Kılıç Tülü, B. (2019). *3-5 Yaş grubu çocuklara yönelik zihin kuramı ölçeğinin geliştirilmesi* [Doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın alfa güvenilirlik katsayısı. *Journal Of Mood Disorders (JMood)*, 6(1), 47-8. doi:10.5455/jmood.20160307122823
- Kim, H. Y. (2013). Statistical notes for clinical researchers: Assessing normal distribution (2) using skewness and kurtosis. *Restorative Dentistry & Endodontics*, 37(44), 52-54.
- Köksal Akyol A., & Aslan, D. (2014). The development of empathy scale for children (ESC). In M. Yasar, O. Ozgun, & J. Galbraith (Eds.), *Contemporary perspectives and research on early childhood education* (pp.113-123). Cambridge Scholar Publishing.
- McDonald, N. M., & Messinger, D. S. (2011). The development of empathy: How, when, and why. *Moral Behavior and Free Will: A Neurobiological and Philosophical Approach*, 333-359.
- McInnis, M. A. (2014). *The relation between theory of mind and empathy in preschool: The case of fantasy orientation* [Doctoral Dissertation]. University Of Alabama.
- Özyürek, A., & Gürleyik, S. (2016). Anne babaların okul öncesi dönem çocukları ile etkileşimlerinde oyunun yeri. *Journal of International Social Research*, 9(42).
- Pears, K. C., & Moses, L. J. (2003). Demographics, parenting, and theory of mind in preschool children. *Social Development*, 12(1), 1-20. doi:10.1111/1467-9507.00219
- Peterson, C. C. (2016). Empathy and theory of mind in deaf and hearing children. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 21(2), 141-147. doi:10.1093/deafed/env058
- Premack, D., & Woodruff, G. (1978). Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behavioural and Brain Sciences*, 4, 515-526. doi:10.1017/S0140525X00076512
- Price, V., & Archbold, J. (1997). What's it all about, empathy? *Nurse Education Today*, 17(2), 106-110. doi:10.1016/S0260-6917(97)80026-3
- Rencher, A. C. (2002). *Methods of multivariate analysis* (2nd ed.). John Wiley & Sons.
- Salvucci, S., Walter, E., Conley, V., Fink, S., & Saba, M. (1997). Measurement error studies at the national center for education statistics.
- Sarı, O. T. (2011). *Zihin kuramı hikâyeleri testi'nin Türk çocuklarına uyarlanması ve okul öncesi dönemdeki normal gelişim gösteren, zihin engelli ve otizmli çocukların zihin kuramı gelişimlerinin karşılaştırılması* [Doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Sebastian, C. L., Fontaine, N. M., Bird, G., Blakemore, S. J., De Brito, S. A., Mccrory, E. J., & Viding, E. (2012). Neural processing associated with cognitive and affective theory of mind in adolescents and adults. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 7(1), 53-63. doi:10.1093/scan/nsr023

- Singer, T., & Tusche, A. (2014). Understanding others: Brain mechanisms of theory of mind and empathy. In *Neuroeconomics* (pp. 513-532). Academic Press. doi:10.1016/B978-0-12-416008-8.00027-9
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2018). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri* (6.Baskı). Anı Yayıncılık.
- Stueber, K. (2013). Empathy. In H. LaFollette (Ed.), *The international encyclopedia of ethics* (pp. 1606–1614). Blackwell Publishing.
- Taner Derman, M. (2013). Çocukların empati beceri düzeylerinin ailesel etmenlere göre belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(1), 1365-1382. doi:10.9761/jasss_588
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Nobel Akademi Yayıncılık.
- Uyanık, Ö., & Kandır, A. (2010). Okul öncesi dönemde erken akademik beceriler. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 3(2), 118-134.
- Wang, Z., & Wang, L. (2015). The mind and heart of the social child: Developing The empathy and theory of mind scale. *Child Development Research*, 2015. doi:10.1155/2015/171304
- Wellman, H. M. (1990). *The child's theory of mind*. The MIT Press.
- Zufferey, S. (2010). *Lexical pragmatics and theory of mind: The acquisition of connectives*. John Benjamins Publishing Company.